

Світлана Семенко

ОЛЕНА ПЧІЛКА ЯК ОДИН ІЗ ТВОРЦІВ ДИТЯЧОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті досліджується новаторство Олени Пчілки у галузі дитячої публіцистики. Проаналізовано чітку спрямованість її науково-популярної публіцистики на активний діалог з українською дитиною рідною мовою. Визначено коло основних проблем, які домінували в її науково-популярних нарисах: визначні постаті, природа інших країн, наукові досягнення.

Ключові слова: Олена Пчілка, дитяча публіцистика, українська дитина, науково-популярний нарис для дітей.

У царині національної журналістики на межі століть височіє ім'я її невтомного творця й організатора – Олени Пчілки. До сьогодні ще не створено жодної монографічної праці, яка б розкрила увесь той огром зробленого Оленою Пчілкою на ниві національної журналістики, зокрема й у розвитку дитячої публіцистики і жанру науково-популярного нарису зокрема, тому пропонується стаття має на меті окреслити основні аспекти її діяльності та атрибути новаторства у названому сегменті журналістики. Вивчення досвіду Олени Пчілки у галузі дитячої публіцистики є, безперечно, необхідним для удосконалення змістового наповнення сучасної української періодики для дітей.

Коли говоримо про подвижництво Олени Пчілки на ниві утвердження української ідеї, про її тверду громадянську позицію в боротьбі за рідне слово і національну школу, то неодмінно згадуємо її дітище – перший україномовний дитячий журнал на Наддніпрянщині «Молода Україна», який з 1908 року виходив як додаток до редагованого нею місячника «Рідний край» (1905-1916). Як людина, що мислила і прозирала на кілька десятиліть вперед, Ольга Петрівна Драгоманова-Косач розуміла, що здобуття національної незалежності, збереження національної ідентичності в першу чергу залежить від виховання молодого покоління, тому не дарма і дала таку символічну назву своєму дитячому журналу. Учень і палкий популяризатор творчого доробку публіцистки Петро Одарченко дав досить точну оцінку її праці на ниві виховання й просвіти українських дітей: «Все життя й різноманітна діяльність Олени Пчілки – це повчальний приклад, як у найнесприятливіших умовах треба боротися й працювати для кращого майбутнього свого народу» [3, с. 47].

Олена Пчілка вважала педагогічну роботу своїм громадянським обов'язком, тому увесь свій педагогічний хист і материнський досвід використала в змістовому наповненні своєї друкованої дитини. Ю. Тищенко-Сірий з цього приводу зазначав: «Вона збагнула, що для національного виховання майбутніх поколінь треба працювати починаючи з колиски. Будучи послідовною у своїх поглядах, вірячи в те, що боротьбою ми досягнемо того, що Україна прокинеться зі сну, вона не обмежувалась вихованням тільки своїх дітей у національному дусі. Вона не задовольнялась тим, що виховала й дала Україні славнозвісну поетку доньку Лесю Українку. Вона бачила, що діти українських родин денационалізуються, і, щоб запобігти цьому, засновує у Києві в 1908 році український дитячий журнал «Молода Україна» [6, с. 8].

Дивуєшся, як у таких несприятливих для української журналістики умовах та важких сімейних обставинах ця мужня жінка змогла втримати у своїх руках видання двох часописів, які були одними із «довгожителів» Наддніпрянської періодики початку ХХ століття.

Образно називаючи українських дітей «нашим скарбом, нашою надією, нашою молоддю Україною» [4], вона з щирою материнською любов'ю звертається до своїх юних читачів у першому числі журналу: «Як до вас говорити, як до вас промовляти? Адже єсть між вами великі, єсть і маленькі, всякого віку!.. Той хоче казочки; той хоче пісеньки; той хоче думкою далеко літати, а той хоче те пізнавати, що ось тут, біля його; той хоче розваги, той хоче науки. Кого послухати?.. Треба так робити, щоб хоть потрошки всім догодити!» Далі авторка у доступній для дітей формі окреслює програму видання: «Роздивимось коло себе близьенько, а схочемо, той у далекі краї подамося. Побуваємо й у долах, і на горах, по всіх світах широких, поглянемо на зіроньки в високому небі, а схочемо, то й на дно моря заглянемо! Хіба не придумали люди, як і туди зазирнути! Багато дива є на світі! Коли б тільки людина могла все збагнути!..»

Будемо все подавати по своїй черзі, а ви собі вибирайте, що кому до вподоби. Знайдеться і малюночків чимало – все піде по своїй потребі» [2, с. 1908 № 1]. Програмова стаття закінчується досить сміливим для того часу звертанням-закликом до українських дітей стати в обороні рідного слова: Будемо розмовляти – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші; тільки в нас не було своїх кубельців для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратися нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова! Воно любе, як матирина ласка! Можна ж навчитися і по-іншому, по якому схотіти, а таки й своєю мовою не слід гордувати. [2, с. 1908 №1]. У програмовій статті редакторка веде незримий діалог з юним читачем, тому вона не перенасичує текст незрозумілими для дітей термінами та виразами, притаманними для журнальних редакційних статей адресованих дорослій аудиторії. Навпаки, вона намагається встановити з дітьми контакт рівного партнерства між редакцією та юною читацькою аудиторією. Публіцистка від свого імені та автури журналу висловлює ключову позицію редакційної політики – «говорити з українськими дітьми, українським словом, в українській часописі».

На шляху до свого читача «Молода Україна» зустрічала чимало перешкод: відсутність професійних журналістів, брак коштів, мала кількість передплатників (передплатників було біля 30, тоді як коштів затрачалося удвічі більше), цензурні та адміністративні утиски, небажання шкіл і бібліотек передплачувати україномовне видання. Та незважаючи на ці перешкоди журнал знаходив свого читача, закладав міцну основу для розвитку вітчизняної дитячої періодики, в тому числі й дитячої публіцистики. Педагогічний часопис «Світло», схвально відгукувався про талант Пчілки-редактора дитячого часопису, відзначаючи насамперед те, що матеріал «дібрано тямущою, досвідченою рукою, й ретельно просіяні й упорядковано людиною, що свідомо своєї праці й кохається в ній», редакція «Світла» радила і педагогам, і батькам подбати про те, щоб «Молода Україна» потрапила до рук української дитини, знайшла місце у родині та школі «на втіху й навчання діткам, а нам на полегшення виховувати «малих своїх на добрій мові й справі» [5, с. 72]. Варто зазначити, що саме для журналу «Молода Україна» Олена Пчілка узяла до свого розлогого арсеналу псевдонімів ще й такі як Бабуся та Бабуся Олена.

Уже з першого числа у журналі засновано рубрику «Світознання», в якій у доступній формі подавалися відомості з природознавства, географії, історії та інших галузей знань. Чимало статей цієї рубрики належать перу самої Олени Пчілки. Ці публікації з повним правом можна схарактеризувати як науково-популярну публіцистику для дітей, оскільки, на думку сучасної науки, «дитяча публіцистика має такі специфічні риси: спрямованість на специфічний об'єкт – дитину, світогляд якої інтенсивно формується, та залежність від віку реципієнта, особливим змістом, тематикою, формою викладу, ступенем використання

емоційно-експресивних засобів, рівнем доступності, а також особливим ставленням до актуальності та злободенності розглянутої проблеми, яке залежить від того, що для дитини будь-яка невідома інформація є новою і потрібною, незалежно від її народження у часі. Окрім того, публіцистичність – риса, яка притаманна усім жанрам дитячих нехудожніх текстів, опублікованих в дитячих періодичних виданнях» [1, с. 227].

Олена Пчілка досить майстерно подає у своїх публіцистичних розвідках для дітей поруч із пізнавальним матеріалом про те чи інше явище, вкраплення з художньої літератури, факти сучасного суспільного життя, які виконували виховну і просвітницьку місію, сприяли виробленню у юного читача уважного ставлення до культурних і політичних подій на Україні і в світі. Так, у статті «У морі» науковий матеріал вдало проілюстровано мариністичною поезією Лесі Українки, подано невеликі штрихи про поетесу, і, далі, Олена Пчілка включає досить ненав'язливо й органічно в контекст основної теми соціальний елемент: «Багато ростучого й живущого живить морська вода, тільки людині вона не поживна: не може людина в воді держатись, інші створіння. – Однак велика користь людям і з морських вод: звідти люди ловлять собі багато чого для поживку, риби й всячини, по хвилі морській достаються люди з одного краю в інший – от хоч би й наші переселенці пливуть тепер через океан-море аж у Америку» [2, с. 1910 № 8]

Олена Пчілка веде постійний діалог зі своїм читачем, використовуючи риторичні запитання, звернені до дитячого досвіду: «І не знає людина «як там, що там» глибоко-глибоко в самій середині нашої земної кулі (Ви ж пак чули, що земля кругла, як куля?). Та часами те таємне нутро земне само показує, що в ньому діється там всередині: візьме та й викине аж на самий поверх землі те, що глибоко-глибоко, безмірно залягає» [2, с. 1908 №4]. Такий умовний діалог *автор – читач* мав на меті не тільки підтримувати постійну увагу в дитини до проблеми, порушеної у статті, а й допомагав уникати зайвого моралізаторства, делікатно, без будь-якої зверхності з боку дорослого автора доносити до юних читачів цікаву і потрібну інформацію.

Часто, розповідаючи про природні явища чи тварин порушує Олена Пчілка й екологічні проблеми: «Малп люде вбивають і ради м'яса й ради шкур [...] у звіринцях, у клітках малпи, звичайно, дуже нудяться; а як часом живуть у хаті (бо інші люде держать їх для втіхи) [2, с. 1909 №7]. Зустрічаємо й опис природних стихій та їх причини, що бувають на Україні: «Ох, велике часом лихо з того буває, бо се ж та «весняна повідь»! Вона часом затоплює береги, хати, людей, скотину, – все, що стріне на своїй дорозі, байдуже їй про все!.. Поки річки не донесуть та не зіллють своїх вод аж у море широкі!» [2, с. 1908 № 10].

Варто відзначити й майстерність Олени Пчілки як дитячого публіциста у подачі термінології дітям зрозумілою для них мовою, при цьому повно розкриваючи значення явища: «Такі гори, що з їх виривається підземна вогняна течія, звуться «вогнем дишучі гори», або грецьким словом – вулкани».

Публіцистка не приховує від дітей стан розвитку вітчизняної термінології: «...Чужі вчені люде, – латинці, німці, французи, раніше взнали багато чого про повітря, та про його частки – гази, ніж руські вчені, той й свої слова попридумували. Наші книжки про повітря ще недавно почали писатися, той слова ще не всі добрано. Та все ж таки наші вчені по-своєму називають гази, так: кислиць, вуглець, водняк, азот. – Чогось той азот у всіх зостався «азот» [2, с. 1911 № 5].

Подекуди авторка звертається не тільки до життєвого досвіду юних читачів, а й пропонує їм провести невеликі та нескладні досліді, результати яких далі докладно й доступно пояснює: «Ось візьміть запалену свічку та й поставте далі біля одчинених дверей у сні. Зараз побачите, що полум'я од свічки заколивалось та все хилиться на хагу. Чого ж це?

Того, що на хатне повітря, а разом з ним і на полум'ям од свічки, напірає холодне повітря з сіней. А холодне повітря дужче, тяжче, бо воно й напірає на хатне, легше повітря жене його перед собою, а через те хилить і полум'я від свічки» [2, с. 1910 № 10].

Особливе місце на сторінках «Молодої України» Олена Пчілка відводить популяризації творчості і діяльності Тараса Шевченка. Так, у художньому нарисі «Тарас Шевченко і діти» публіцистка розповідає про традиції, пов'язані із вшануванням пам'яті Кобзаря, а в редакційній статті «Величні роковини «не лише розповідає дітям про тематику творчості поета, а наголошує на його ролі оборонця рідного слова, патріота: «Славлять же Кобзаря Тараса, та говорять і малим дітям, як він любив своє рідне слово, не цурався його, любив Україну, як рідну неньку. Любив і всім українцям заповідав те саме: шанувати рідне слово, любити дорогу Україну і обійняти найменших убогих братів». Далі авторка акцентує увагу на проведенні «Кобзаревих свят» дітьми-українцями, які проживають за межами Російської імперії: «На Вкраїні Галицькій і в далекій Америці, де живуть українці, дітки проказували вірші Тарасові, співали, грали на кону, вінчали вінками чоло Кобзареве» [2, с. 1909 №3].

У доступній формі Олена Пчілка знайомить читачів «Молодої України» з іншими відомими постатями. Так, у статті «Рафаелеві янголята» публіцистка долучає юних українців до шедеврів світового малярства: «Рафаель був славнозвісний мальовничий. Був він родом італієць і жив у 16-му столітті. багато образів намалював він, особливо ж любив він малювати пречисту діву з Дитятком Ісусом. Ті образи надзвичайно гарні, – вони сяють такою величною красою, що не можна й надивитись на їх!» [2, с. 1909 №1].

Усі розвідки проілюстровано досить гарними малюнками або фотографіями, які органічно доповнювали текстовий матеріал, найсуттєвіше виділено курсивом – ці атрибути стали в подальшому використовуватися як авторами підручників, так і видавцями дитячої періодики та науково-популярної літератури для дітей.

Таким чином, Олена Пчілка вперше витворила своєрідний тип науково-популярної публіцистики для дітей, в якому органічно поєдналися просвітницькі, художньо-естетичні і навчально-пізнавальні функції. Публіцистка, маючи непересічний талент педагога, вибрала такий характер публікації, який відповідав особливостям та можливостям юної читачької аудиторії – української дитини початку ХХ століття.

Література

1. Абросимова Г. В. О некоторых особенностях современной советской детской журналистики Г. В. Абросимова // Проблемы теории печати: Сб. ст./ Под. ред. В. Д. Пельта. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – С. 214-230.
2. Молода Україна. – 1908–1914. (Річники)
3. Одарченко П. Українська література: Зб. вибр. ст. / Петро Одарченко. – К. : Смолоскип, 1995. – 407 с.
4. Пчілка Олена Праця виховальна / Олена Пчілка // Відділ рукописів Інституту літератури НАН України. – Фонд 28. – Од. зб. 191.
5. Світло. – 1910. – № 1. – С. 72.
6. Тищенко-Сірий Ю. З історії української дитячої книжки / Юрій Тищенко-Сірий // Ми і наші діти : Дитяча література. Мистецтво. Виховання. – Торонто-Нью-Йорк, 1965. – С. 229.

Svitlana Semenko

**Olena Pchilka as One of the Creators of Journalism for Children
in the Early of XX Century**

Summary. In the current article author researches Olena Pchilka's innovations in the journalism for children, analyzes strict direction of her scientific and popular journalism on active dialogue with Ukrainian children in their native language. The dominant problems of Olena Pchilka's sketches – prominent figures, nature of other countries, scientific achievements – are defined in the article.

Keywords: Olena Pchilka's, journalism for children, Ukrainian children, scientific and popular sketches for children.

Светлана Семенко

**Олена Пчилка как один из создателей детской публицистики
начала XX века**

Аннотация. В статье исследуется новаторство Олены Пчилки в сфере детской публицистики. Анализируется четкая направленность ее научно-популярной публицистики на детей, активный диалог с украинским ребенком на родном языке. Определен круг основных проблем, доминирующих в ее научно-популярных очерках: известные личности, природа других стран, научные достижения.

Ключевые слова: детская публицистика, украинский ребенок, научно-популярный очерк.